

SOUKENÍCI A ŽIDÉ

DVA PŘÍKLADY NEKALÉ SOUTĚŽE V ČECHÁCH V DRUHÉ POLOVINĚ 17. STOLETÍ

LENKA MATUŠÍKOVÁ

Stížnost Kaspara Kretschmera a Georga Königa, starších cechu soukeníků v Liberci, doručená hejtmanovi libereckého panství Johannu Friedrichovi Geutterovi na počátku února roku 1655, vyvolala následně dlouhotrvající vyšetřování vedené pražskými úředníky místodržitelství a české komory. Předmětem stížnosti byl pokus o falšování kvality libereckého sukna pražskými židovskými obchodníky a jejich prostředníky, v tomto případě Židy z Mladé Boleslavi.¹

Soukenická výroba se v Liberci začala výrazněji rozvíjet na konci 16. století, kdy bylo panství v držení šlechtického rodu Redernů. První z mistrů soukeníků přicházeli ze sousedního Frýdlantu a z Horní Lužice. Příslušníci nově vznikajícího cechu záhy získali právo používat vlastní pečeť, kterou se potvrzovala kvalita a délka vyrobeného sukna, a v roce 1599 i první privilegium potvrzující cechovní artikuly. V té době bylo v mistrovské knize cechu zapsáno celkem deset mistrů.² Výroba sukna se dále rozšiřovala i po změně majitele panství, kterým se v roce 1622 stal Albrecht z Valdštejna. Počet cechovních mistrů se stále zvyšoval, ve třicátých letech 17. století jich ve městě působilo téměř sto, a přibýlo i tovaryšů. Soukenictví zaujalo ve městě místo vedoucího výrobního odvětví.³ Toto postavení si udrželo i po roce 1634, kdy liberecké a frýdlantské panství přešly do vlastnictví hraběte Matyáše z Gallasu. Nový majitel výrobu sukna podpořil i přímlovou u císaře Ferdinanda III., který privilegiem z 22. prosince 1638 povolil libereckým prodej sukna po loktech i po jednotlivých kusech a nákup vlny všude, kde je možné ji získat koupí nebo výměnou za vyrobené sukno.⁴ To bylo známé svou kvalitou, a tak i v době třicetileté války získávali cechovní mistři větší zakázky především při zásobování císařského vojska.

1 Národní archiv (NA), fond Nová manipulace (NM), sign. P 1-7/2, kart. 493.

2 Hübner, Ludwig: Geschichte der Reichenberger Tuchmacherzunft. Festschrift zum dreihundertjährigen Jubiläum der Reichenberger Tuchmacherzunft. Reichenberg 1879, s. 20.

3 Melanová, Miloslava a kol.: Liberec. Praha 2017, s. 93.

4 Melanová, M. a kol.: Liberec, s. 93.

V důsledku rekatolizačních snah nových majitelů došlo v průběhu první poloviny 17. století ke změnám náboženských poměrů také na libereckém panství, které postupně opouštěli ti, kteří nechtěli přistoupit na změnu vyznání. Pokles počtu mistrů pocítli i soukenický cech v Liberci, a proto byli za mistry často přijímáni i ti tovaryši, kteří nesplnili všechny podmínky stanovené cechovním pořádkem. Snižovalo se tak nejen množství vyrobeného sukna, ale také jeho kvalita. I přes tuto skutečnost zůstávalo soukenictví hlavním textilním oborem. Podle soupisu poddaných podle víry z roku 1651 působilo tehdy ve městě 136 soukenických mistrů a 31 přádláků vlny.⁵

Kvalita vyráběného sukna byla rozlišována podle počtu připojených cechovních značek a vrchnostenských pečeti (čtyřlístků). Neoznačené sukno nemohlo být nabízeno k prodeji a často bylo konfiskováno. Soukeníci v Liberci vyráběli především tak zvané hrubé sukno, označované dvěma, případně třemi pečetěmi a barvené indigem na modro. Jeho kvalita byla přísně kontrolována šesticí cechem ustanovených mistrů. Poprvé ještě při sušení na rámu, podruhé po česání a dalších úpravách a potřetí po konečném vypnutí vyrobené látky, když byla provedena i kontrola předepsaných rozměrů.⁶ Své výrobky, obvykle celé postavy⁷ sukna, vyváželi prostřednictvím židovských obchodníků i do Prahy, kde mohly být nabízeny jen v pražských Kotcích.

A právě na falšování kvality jejich sukna a tím způsobené škody poukazovali v úvodu zmínění cechovní starší ve své stížnosti hejtmanovi libereckého panství na počátku února roku 1655.⁸ Sdělovali v ní, že 3. února t. r. obdrželi dva postavy modrého sukna, které bylo vyrobeno jejich spolumistry a původně podle kvality opatřeno dvěma pečetěmi. Sukno přivezli z Prahy zpět kvůli dalšímu barvení bratři Salomon Marcus a Marcus Meyer, mladoboleslavští Židé, kteří obchodovali s vlnou i sukrem a se kterými liberečtí soukeníci udržovali obchodní styky. Při prohlídce látky bylo zjištěno, že k ní dodatečně byla přivěšena třetí pečeť i vrchnostenský „čtyřlístek“ (Kleblatt), které Židé podle svého tvrzení odstříhli, když pokus o zfalšování kvality prodáváného sukna zjistili. Oba židovští obchodníci byli zadrženi, předvedeni před hejtmana panství a podrobeni výslechu. V jeho průběhu vypověděli, že sukno přivezli k dalším úpravám na žádost pražského židovského obchodníka jménem Levin, kterému sukno předtím prodali s dvěma pečetěmi. K podvodu tedy muselo dojít

5 NA, fond Stará manipulace, sign. R 109/45, Bo 16; Melanová, M. a kol.: Liberec, s. 93.

6 Hawelka, Walter: Geschichte des Kleingewerbes und Verlanges in der Reichenberger Tucherzeugung. Reichenberg 1932, s. 21.

7 Postav – „kus, který se v postavu dřevěném natáhne a suší neb z jedné osnovy dělá; postav sukna = kus sukna 26 loket dlouhého, „váleného“. (Jungmann, Josef: Slovník česko-německý, díl III P-R. Praha 1837, s. 338.)

8 NA, NM, sign. P 1-7/2, kart. 493, folio 39.

v jeho obchodě nebo skladu. Zmínili se také, že k podvodnému zlepšování kvality, které zvyšovalo cenu prodávané látky, dochází už nejméně deset let i u jiných pražských židovských obchodníků. Cechovní starší ve své stížnosti poukazovali na skutečnost, že takové podvody kazí nejen dobrou pověst cechu, ale především jej poškozují při prodeji výrobků, které byly nabízeny i za hranicemi země. Požadovali důkladné šetření také u pražských židovských obchodníků, a proto adresovali obdobnou stížnost ještě hraběti Václavu Michnovi z Vacínova a svobodnému pánovi Matyáši Vernierovi, kteří byli poručíky nezletilých synů hraběte z Gallasu. Nelenil ani hejtman libereckého panství Johann Friedrich Geutter, který celý případ znovu popsal a již 6. února odeslal zprávu oběma poručíkům na vědomí i s příloženými stížnostmi a zápisem o výslechu obou Židů. Zdůraznil i poškozování zájmů majitelů panství, protože při odhalení podobných podvodů se snižuje cena libereckého sukna na trhu, cechovní mistři chudnou a s potížemi pak plní své povinnosti vůči vrchnosti.

Reakce na obě stížnosti byla neobvykle rychlá. Václav Michna z Vacínova byl v té době hejtmanem Starého Města pražského a v této funkci mohl obratem zasáhnout. Nařídil staroměstskému rychtáři, aby za přítomnosti dvou soukenických mistrů z Liberce provedl prohlídku sukna, nabízeného židovskými obchodníky v Kotcích. Visitace proběhla už týden po obdržení stížnosti (14. února 1655). U osmi kontrolovaných obchodníků bylo zajištěno celkem 50 postavů sukna různých barev a zpracování, na kterých bylo prokazatelně patrné, že přidané falšované značky byly rychle odstraněny, nebo se jednalo o sukno s podezřelými úpravami, například přebarvením nebo přidáním lesku. Zabavené sukno bylo uloženo na staroměstské radnici a zapečetěno, obchodníci byli zadrženi. Byl mezi nimi i reprezentant židovské obce Siskind Buntzel a ve stížnosti libereckých obviněný pražský obchodník Levin.

Naděje stěžovatelů, že viníci budou rychle odhaleni a potrestáni, a obviněných, že bude prokázána jejich nevina a v obchodování budou dále pokračovat, se nenaplnily. Do kanceláří české komory i místodržitelství opakovaně přicházely žádosti uvězněných i intervence ostatních židovských obchodníků se suknem. Židé v nich poukazovali na průtahy ve vyšetřování a na skutečnost, že jim dosud nebyla prokázána vina, ale oni sami i jejich zboží jsou dále zadržováni. Vyjadřovali i obavu, že nejen nebudou nadále schopni živit své rodiny, ale především nebudou mít dostatek prostředků na uspokojení svých věřitelů a uhrazení předepsané daně, kterou je židovská obec každoročně zatížena. V tomto ohledu byly jejich obavy jistě oprávněné. Pokud vezmeme v úvahu, že jeden postav⁹ sukna měřil obvykle 30 loktů (cca

9 Hofmann, Gustav: Metrologická příručka pro Čechy, Moravu a Slezsko do zavedení metrické soustavy. [Plzeň] 1984, s. 80.

18–20 metrů)¹⁰ a prodával se v průměru za 20 říšských tolarů, pak na staroměstské radnici bylo uloženo téměř 1 500 loktů (tedy asi 1000 metrů) sukna v ceně přibližně 1 000 říšských tolarů.

Také proto Židé navrhovali, aby byla zřízena nestranná komise, která celý případ posoudí, a souhlasili, aby z každého zadržovaného postavu byl odstřižen jeden loket sukna jako vzorek pro jednání komise. Podobné pochybnosti o správnosti exekuce ve svém skladu a následném uvěznění uvedl ve své žádosti zasláné do kanceláře české komory i Siskind Buntzel. Vysvětloval, že dosud nebyl obviněn, a za propuštění své osoby i svého zboží nabízel složení kauce. V době svého zatčení totiž zastupoval ve funkci nemocného primase židovské obce a jeho nepřítomnost by mohla ohrozit výběr předepsané kontribuce. Osobně žádal o propuštění a navrácení svého majetku také již zmiňovaný obchodník Levin.¹¹ kterému bylo zabaveno celkem 24 postavů (720 loktů, cca 480 metrů) sukna v ceně téměř 480 říšských tolarů. Připomínal rovněž, že sukno je už několik měsíců nevyhovujícím způsobem uloženo na radnici a pokud nebude vyčištěno a dáno do prodeje, ztratí svou cenu. Také on nabízel kauci nebo uhrazení stanovené pokuty v případě, že jeho zboží bude uznáno za kontraband. Ve svých žádostech upozorňovali Židé také na skutečnost, že staroměstský hejtman Václav Michna z Vacínova je zaujatý, neboť jako jeden z poručníků dětí hraběte Gallase musí jednat v jejich prospěch. Ten však nařízený zásah ve skladech židovských obchodníků ve spise adresovaném místodržícím i komorním radům obšírně obhajoval, odvolával se na stížnost libereckých soukeníků a zdůrazňoval škody, které falšováním sukna utrpěli.

Opakovaným žádostem o zřízení „vyšetřovací“ komise bylo konečně v červenci roku 1655 vyhověno. Místodržitelstvím ustavená komise měla za úkol na staroměstské radnici vyslechnout oba židovské obchodníky z Mladé Boleslavi a jimi nařčeného pražského obchodníka Levina ve věci falšovaného libereckého sukna. Dále měla posoudit, zda a v jaké míře bylo sukno zabavené u židovských obchodníků v Praze falšováno a zda jim může být vráceno, pokud zaplatí stanovenou kauci. O prostudování příslušných spisů a následné dobrodzání v této věci byl požádán apelační rada a prokurátor Johann Gräffen z Gräffenburgu. V jeho zprávě byl mimo jiné rovněž návrh, aby z každého postavu zadržovaného sukna byl odstřižen jeden loket v místech, kde byly přivěšeny cechovní značky a pečeti, a tyto vzorky byly předány komisi k prověření, zda se jedná o originály nebo padělky. Zbývající sukno by mohlo být Židům vráceno po zaplacení kauce ve výši 6–7 zlatých. Ztrátou majetku by měli být potrestáni ti, kteří falšované zboží dále šířili, ztrátou hrdla pak ti, kterým bude prokázána přímá účast na falšování sukna a pečeti potvrzujících jeho kvalitu.

¹⁰ Loket český = 59, 27 cm (Hofmann, G.: *Metrologická příručka*, s. 71.)

¹¹ V žádosti podepsán jako Levin Judeles, v ostatních spisech uváděn jen jako Levin.

Komise však pracovala pomalu a zprávu o vyšetřování vězňených Židů podala místodržitelství až v říjnu toho roku. Z jejich zápisů vyplynulo, že ani výsledky boleslavských Židů Salamona Markuse a Markuse Meyera a jejich obchodního partnera Levina, ani jejich vzájemná konfrontace, nepřinesly do vyšetřování nové poznatky. Na předem připravené otázky odpovídali oba bratři téměř shodně. Se sukнем obchodují řadu let, nakupují nejčastěji v Liberci, občas ve Frýdlantu a Mladé Boleslavi, prodávají v Praze. Dva předmětné postavy libereckého sukna, které oni sami předtím Levinovi prodali opatřené dvěma pečeti, jim on poslal po formanovi, když zjistil, že budou pobývat v Liberci. Nebyl spokojen s barvou a úpravou a požadoval, aby sukno nechali v Liberci přebarvit na zeleno a následně v Mladé Boleslavi znovu za tepla presovat, aby získalo trvalejší lesk. Takto upravené totiž vzhledem připomínalo lepší sukna dovážená ze zahraničí a lépe se tak prodávalo. K tomu oba dodali, že presování za tepla provozují Židé také v Sobotce. Falešnou třetí pečeť, pro kterou byli zadrženi, odstranili sami, když ji objevili právě na sukně od Levina. Proto se domnívají, že k falšování muselo dojít v jeho skladu. Na otázku, odkud falešné značky a pečeti pocházejí, nebyli schopni odpovědět, informaci o možném falšování kvality u pražských židovských obchodníků měli pouze z doslechu. Podobně neodpověděli na otázku, proč nález falšované značky neoznámili hejtmanovi libereckého panství.

Obviněný Levin vypověděl, že se obchodování se sukнем věnuje 20 let. Prvních deset let byl ve službě, nyní obchoduje sám se všemi druhy sukna. Holandské nakupuje od Andrease Kirchenbauera, pokud zavítá do Prahy, české od libereckých soukeníků. Poslední dva roky nakupuje sukno od již zmíněných Židů z Mladé Boleslavi, ale jinak s nimi společen není. Na otázku, zda před nedávnem dal výše zmíněným Židům dva postavy modrého libereckého sukna, aby je nechali přebarvit, odpověděl kladně. Sukno mu prodali, ale barva se mu nelíbila, a proto zůstaly oba postavy ležet 14 dní v jeho skladu. Mladoboleslavští bratři mu posléze nabídli, že při své cestě do Liberce nechají sukno přebarvit. Na počet pečeti se nedíval, ale sukno zakoupil v kvalitě s dvěma pečeti za 21 tolarů. Třetí pečeť muselo být opatřeno dodatečně, on sám o falšování nic neví. Při přímé konfrontaci sdělil, že s bratry obchoduje dva roky, sukno od nich v dané kvalitě koupil a o zfalšování nic neví. Salomon Marcus a Marcus Meyer shodně vyznali, že s Levinem obchodují déle než dva roky. Potvrdili, že mu prodali dva postavy modrého sukna v kvalitě se dvěma pečeti, které za nimi po dohodě poslal do Liberce k přebarvení. Až při převzetí zjistili, že je sukno opatřeno třetí pečetí a značkou, které pak společně odstříhli. Stále se domnívají, že falšování se dopustil pražský obchodník Levin.

Ve zprávě, pod níž byli podepsáni Ferdinand Arnošt Hýzrle z Chodů, Bernard Šmerovský z Lidkovic a František Ferdinand Camel, komisaři shrnuli postup vyšetřování a konstatovali, že k falšování sukna dodatečným připojováním pečeti a značek určitě docházelo a patrně dále dochází. Při kontrole židovských

obchodníků v Kotcích byly nalezeny jak zfalšované, tak přinejmenším ze zfalšování podezřelé postavy sukna. Některé pečeti byly odstřiženy, jiné se ztratily při manipulaci se zbožím. Nikoho však nelze obvinít přímo, a bude proto lepší vrátit celou záležitost zpět české komoře zastupující finanční zájmy panovníka.

Nejednoznačné závěry vyšetřovací komise nemohly zoufalé židovské obchodníky uspokojit. Na konci října proto poslali příslušným úřadům další žádost, ve které si stěžovali, že na své zadržované zboží čekají už 10 měsíců a ztrácejí tím svůj obchodní kredit. Znovu připomněli, že jsou ochotni zaplatit kauci ve výši, která jim bude určena. Neopomněli poukázat i na potíže, které může jejich platební neschopnost způsobit královské pokladně při výběru roční kontribuce. Královský prokurátor Johann Gräffen z Gräffenburgu k tomu vypracoval další dobrozdání, ve kterém znovu shrnul celý případ. Za prokázané považoval obvinění pražského obchodníka Levina, u ostatních nebyla přímá účast na falšování sukna potvrzena. Doporučil, aby Levin byl předán staroměstskému rychtáři a potrestán městským soudem. Z výslechů mladoboleslavských Židů vyplynulo, že Židy nakupované a prodávané sukno je často znovu upravováno v jejich venkovských dílnách, aby se vzhledem přiblížilo suknu dováženému ze zahraničí a získalo tak na ceně. V takových případech by delikventi měli být předáni příslušnému městskému soudu nebo své vrchnosti.

Ani obšrný návrh královského prokurátora, jak uzavřít dlouhotrvající kauzu, očekávané konečné rozhodnutí nepřinesl. Opětovně v listopadu a na počátku prosince roku 1655 si pražští Židé stěžovali, že jim „uvězněné“ sukno dosud nebylo vydáno. Reakce královského prokurátora stručně odkazovala na zprávu z července 1655 a k tomu vydaná rozhodnutí o propuštění zadržovaného zboží na kauci ve výši šesti až sedmi zlatých. Proč staroměstský rychtář nevrátil zadržované sukno už na první doporučení královského prokurátora v červenci roku 1655 a zda tak učinil alespoň v prosinci téhož roku, už není ve spisech k této kauze zaznamenáno. Více podrobností neposkytly ani zápisy v komorních knihách.¹²

Mohlo by se zdát, že výše popsaný příběh zachycuje jeden celkem banální případ, který museli úředníci české komory a místodržitelství v průběhu roku 1655 řešit. Zpočátku se zdálo, že celá kauza bude rychle uzavřena po zadržení sukna opatřeného falešnými značkami a pečeti při prohlídce ve skladech pražských židovských obchodníků, viníci budou náležitě potrestáni a libereckým soukeníkům bude vrácena jejich čest. Opak byl pravdou. Ačkoli pražští Židé, z nichž někteří skončili ve vězení, posílali společně i jednotlivě jednu za druhou žádosti o zahájení vyšetřování a rozhodnutí v dané věci, aby mohli získat zpět své zboží, které uložením v nevyhovujících podmínkách rychle ztrácelo na ceně, úřední šetření trvalo jedenáct měsíců a tvrdě potrestán nakonec nebyl

12 NA, fond Komorní knihy, inv.č. 582.

nikdo. Jen pražští židovští obchodníci se suknem a jejich rodiny utrpěli značnou finanční újmu.

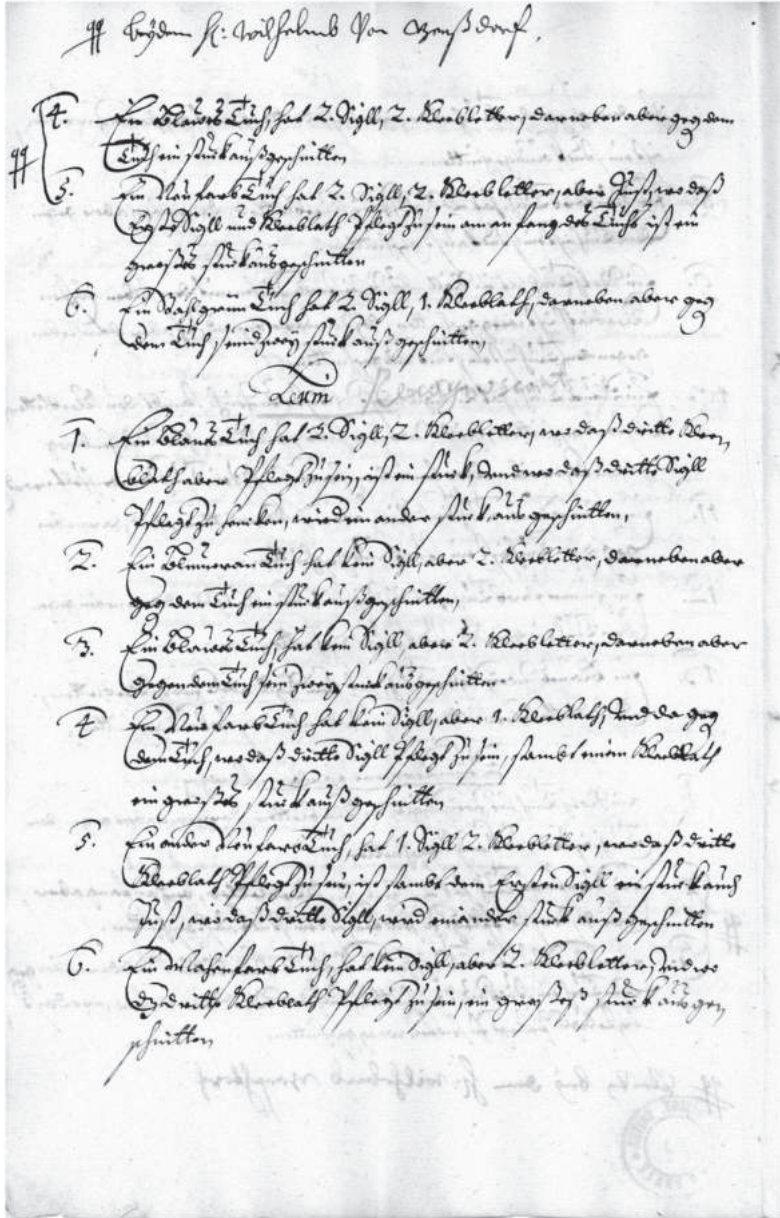
Ve fondu Nová manipulace se však nalézá ještě jeden případ nepřípustné manipulace s označením kvality sukna, tentokrát ovšem s odlišným vyústěním. Opětovně se královští úředníci zabývali falšováním sukna v letních měsících roku 1681. Jednalo se o udání, které do kanceláře české komory zaslal pražský Žid Seelig Beck.¹³ Tentokrát byl z falšování nařčen měšťan Starého Města pražského, postřihač Christian Mayer řečený Fischer. Seelig Beck v udání popsal, že před svatodušními svátky dne 22. května viděl, jak Žid jménem Löb Jedeles prodal feldvébloví regimentu hejtmana Funka 6 postavů libereckého sukna označeného třemi pečetěmi. Hned poznal, že jeden postav sukna takovou kvalitou nemá a třetí pečetí je opatřen neoprávněně. To zjistil i kupující a domáhal se nápravy. Na dotaz, odkud sukno pochází, Löb Jedeles odpověděl, že sukno koupil od staroměstského měšťana a postřihače Christiana Mayera, kterého spěchal o potížích informovat. Sukno spolu s falešnou pečetí předal Christian Mayer za přítomnosti dvou svědků rychtáři Starého Města pražského a vypověděl, že o falešné pečeti nevěděl. Seelig Beck se rozhodl o celé věci informovat úředníky komory z obavy, že rychtář bude Christiana Mayera chránit a důkazy mu předané se na rychtě „ztratí“. Komise byla v tomto případě ustavena rychle a ke konci června podala zprávu o průběhu a výsledcích šetření. Konstatovala mimo jiné, že postřihač Christian Mayer je zachovalým měšťanem Starého Města, který sice měl sukno uložené ve svém skladu, ale o falešné pečeti nevěděl. Pochybení přiznal a vojáky náležitě odškodnil. Na základě sdělení komise bylo rozhodnuto, že se nedopustil trestného činu, ale Židu Löbovi Jedelesovi je povinen zaplatit za tři postavy sukna, napříště pozorněji kontrolovat zboží, které nakupuje, a zfalšované sukno spolu s pečetěmi odevzdat komoře. Vzorek sukna i s pečetěmi zůstal v útlém svazku spisů zachován dodnes.

V případech křesťana a staroměstského měšťana postupovalo úřední šetření rychleji a s větší benevolencí, než tomu bylo u boleslavských a pražských Židů. Dlouhotrvajícím vězněním některých z nich a zadržováním zabaveného sukna bylo jejich obchodování značně omezeno. Můžeme se jen domnívat, zda takový postup úředníků české komory a místodržitelství byl úmyslný, zda nebyli pod tlakem poručníků zastupujících zájmy synů hraběte Gallase nebo zda byli příliš zanepřázdňeni jinou úřední agendou. Pravdou zůstává, že židovští obchodníci se suknem téměř rok nemohli dostatečně čelit konkurenci a vzhledem k množství zabaveného zboží byly značné i jejich ztráty jak na zisku, tak v obchodních vztazích.

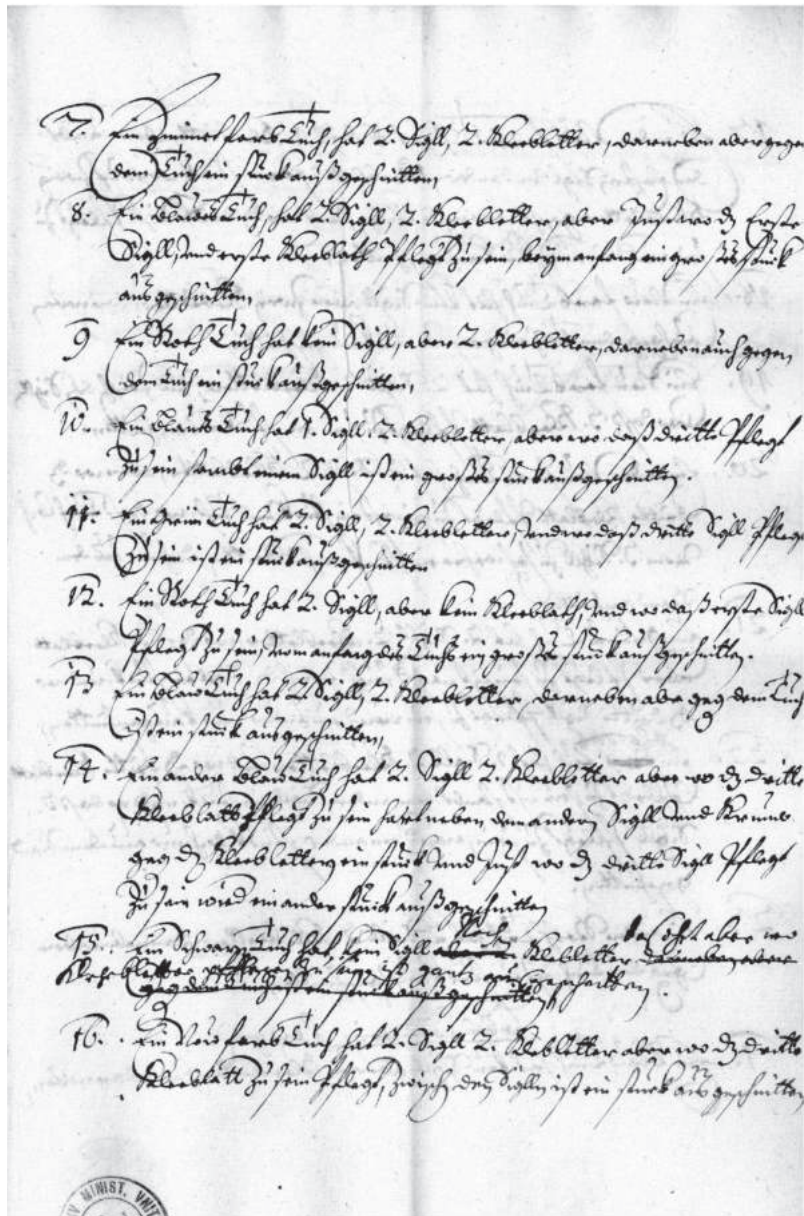
13 NA, NM, sign. P 1-7/2, kart. 494.

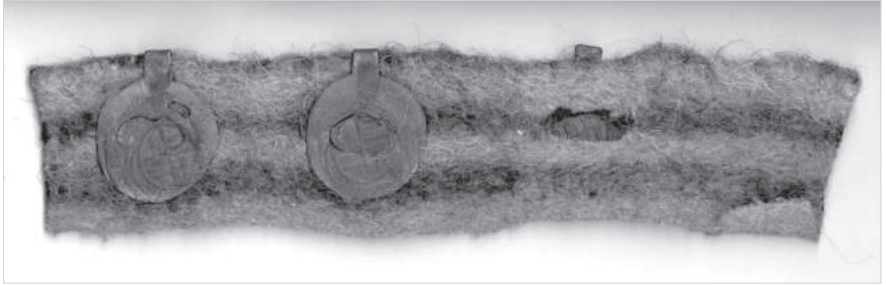
Drapers and Jews: Two Examples of Unfair Competition in the Second Half of the 17th Century

The many cases dealt with by the officials of the Bohemian Chamber and vicegerency in the second half of the 17th century exposed two attempts to falsify Liberec cloth quality brands. In the first case Jewish merchants from Prague and Mladá Boleslav were accused, in the second case, the defendant was a burgher from the Old Town of Prague. The documents in the National Archives, the New Manipulation Fonds, enable one to follow the unequal investigative approach of the officials who in the case of the Old Town's burgher acted faster and more leniently than in the case of the Boleslav and Prague Jews.

Seznam libereckého sukna zabaveného pražskému židovskému obchodníkovi Levinovi při kontrole v Kotcích, 14. února 1655 (NA, NM P 1-7/2, kart. 493)

Ústřížek libereckého sukna s přidanou třetí falšovanou pečetí, líc a rub, červen 1681
(NA, NM P 1-7/2, kart. 494)